

ГІРКЕ ЩАСТЯ ПРОКОПА ГАРКАВОГО

Як багато справ вважались неможливими для здійснення аж до тих пір, поки їх не здійснили
Пліній Старший

Про нього писати важко, бо майже не має джерел. Так трапляється із великим людьми, які не любили публічності і водночас мали непросту біографію. Академік і видатний селекціонер Прокіп Хомич Гаркавий був саме із такої когорти вчених-сподвижників. Із тих, кому звитяжну працю не заступило б і небо у діамантах. Академіком створено більше 30 сортів озимого і ярого ячменю, які щороку висівались на 5-6 млн. га посівних площ цієї культури. Добре володіючи законами генетики, П.Х. Гаркавий розробив ряд оригінальних методів у селекції і насінництві. Слід зазначити, що розквіт наукового генія Прокопа Гаркавого припав якраз на той період, коли генетику як науку було розіп'ято на хресті тоталітарного режиму.

Не менше поневірянь випало і на долю самого Прокопа Гаркавого. Уже насамперед тому, що його життєву стежку безжально прокотували усі найбільші потрясіння минулої епохи: дві революції, три війни, розруха, голод, бузувірське винищення вітчизняної науки. І все ж йому пощастило ще й не раз. Хоч було те щастя, мов полин-трава: гірке, терпке та щемке до сліз. Бо й промисел Божий не завжди садовою трояндою проростає.

Народився Прокіп Гаркавий 21 липня 1908 року у селі Пилява на Канівщині. Дуже рано залишився без матері. А у шість літ уже почав виїздити із батьком у поле. Там і почалась його велика та героїчна трудова біографія. До речі, саме у Пиляві, знаходилось помістя Віри Пото, доньки фундатора вітчизняної класичної педагогічної науки, Народного Учителя Костянтина Дмитровича Ушинського. Віра Костянтинівна своїм коштом відкрила у селі школу-гімназію. Однак Прокопка вона туди не взяла, бо надто маленьким він їй видався. Хай, мовляв, хоч трохи підросте. А хлопчик справді був дрібнесеньким на зріст. Тільки через двоє літ, у 1916 році, юний Прокіп почав здобувати там початкову освіту. Йому навіть дозволили користуватись розкішною бібліотекою Ушинських. Любов до книг майбутній учений пронесе із собою через усе життя. Як і велику любов до землі, прийняту у спадок від батька.

Коли у Хоми Гаркавого померла дружина, то найменше його дитя ще лежало в колисці. А невдовзі почалась Перша Світова війна. І закинула вона вдівця, батька трьох малих дітей, аж на західні оборонні рубежі імперії, у легендарну фортецю Осовець. Півроку її гарнізон у складі 226-го піхотного полку, одного саперного підрозділу та двох артилерійських батальйонів стримував натиск добре озброєних і вишколених військ кайзера Вільгельма II. Фортеця пережила три шалені атаки. У одній із них ворог випробував нову пекельну зброю: суміш хлору із бромом, яка випалювала людині нутрощі. Протигазів у оборонців не було, тому більшість із них загинула відразу. Дехто у непритомному стані, як Хома Гаркавий, потрапив у полон. Але залишки полку, ті, кого кайзерівці теж вважали мерцями, ще змогли атакувати аж чотирнадцять німецьких батальйонів. Сім тисяч німецьких вояк у паніці втекли із поля бою. У історію Першої Світової цей неймовірний за своєю героїчною суттю подвиг увійшов під назвою «Атака мерців».

Військовополоненого Хому Гаркавого викупив заможний пруський хазяїн. У його зразковому господарстві українського селянина вразило все. Яка культура землеробства! А машини які! Таких механізмів Хома досі і в очі не бачив. Усі найважливіші сільськогосподарські роботи велись тільки механізованим способом. Це враховуючи і переробку тієї продукції, яку давали поле та ферма. То чим же наша земля

гірша? Та в стонадцять разів краща! І хіба в українській голові менше смальцю, ніж у німецькій?

Після революції Хома Гаркавий благополучно повернувся додому і одним із перших записався у ТСОЗ. А сина віддав до Маслівської агрономічної профшколи. Це відбулось у 1922 році. Прокопко саме успішно закінчив Пилявську трудову школу, колишню гімназію уже покійної Віри Пото. У ті буремні роки із Києва туди прибуло чимало солідних викладачів, яким хотілось такі непевні часи перебути десь у затишку. Та невдовзі виявилось, що затишних місць більш немає. Отже, уже маючи міцні базові знання із основних предметів шкільної програми, Прокопко усе ще заробляв собі на хліб тим, що випасав сільську череду. Йому і снитись не снилось, що він тепер зможе отримати добротну фахову освіту. Чим не щастя?

На навчання у Маслівку хлопчина прийшов босоніж. А одним-одні чоботи приніс у вузлику за плечима. Викладачі відразу звернули увагу на маленького, щуплявого, але такого здібного учня. Ще б не так, адже Прокопко, мов горіхи, легко лускав усі задачі із математики. Придивлявся до нього і професор, доктор біологічних наук Борис Аркадійович Паншин. Саме він, відомий вітчизняний вчений-генетик, дав Прокопу рекомендацію для вступу у Маслівський сортово-насінневий технікум ім. К.А. Тімірязєва. Він же поклопотався, щоб шістнадцятилітнього підлітка прийняли туди без зволікань. Ніби передчуваючи свою долю, організатор перших радянських наукових селекційно-насінневих закладів у системі Головцукру намагався залишити по собі якомога більше послідовників. Уже тоді інтуїція та безпомилкове чуття дослідника підказали соратнику академіка М. І. Вавилова, що цього непоказного, але такого працьовитого юнака чекає велике наукове майбутнє. Правда, за умови, що червоне колесо теперішньої влади і його не перетре на порох. Сам Борис Паншин потрапляв під нього кілька разів. Останній його арешт майже збігся із арештом великого мученика Миколи Вавилова. Учений із світовим ім'ям, який хотів урятувати людство від голоду, помре від виснаження у тюремному лазареті міста Саратова 26 січня 1943 року. Страдалець Борис Паншин буде розстріляний 27 липня 1941 року органами НКВС як «учасник антирадянської організації у системі харчової промисловості».

У 1928 році Прокіп Гаркавий став випускником Маслівського Інституту селекції і насінництва ім. К.А. Тімірязєва. За одними даними саме у цьому році, а за іншими ще у 1924 році Маслівський сортово-насінневий технікум офіційно набув такого статусу. Цей четвертий випуск інституту був дійсно золотим, адже дав країні чотирьох майбутніх академіків. Серед них і його, Прокопа Гаркавого. Ще на студентській лаві він проявив себе як особистість із дуже різнобічними інтересами. Прокіп багато читав, захоплювався історією, етнографією, театром, любив спорт, займався громадською роботою. Та серце своє він віддав саме селекції і генетиці. Відомо, що у стінах Маслівського інституту жили і розвивались ідеї великого Миколи Вавилова, що, власне, і стало справжньою причиною реорганізації закладу у 1937 році. Однак посіяні ним зерна наукового пошуку уже ніяка сила не могла перетворити на полу. Переважна більшість випускників інституту загорілась благородною ідеєю нагодувати досита хлібом не тільки свій народ, а і весь світ.

У 1928-1931 роках Прокіп Гаркавий працював на Київській контрольно-насінневій станції. Вона була заснована у 1897 році професором Петром Родіоновичем Сльозкіним, одним із організаторів сільськогосподарської науки в Україні. Ця станція стала предтечею сучасної української державної насінневої інспекції. Роботу у якості техника, лаборанта, а згодом інспектора Гаркавий поєднує із вивченням пивоварних сортів ярого ячменю. Він завжди вважав сортознавство дуже важливим розділом агрономічної науки. А подія, яка невдовзі трапилась у житті молодого ученого, спроектувала увесь його подальший науковий шлях. У 1930 році Прокіп Гаркавий стає слухачем Всесоюзних курсів із генетики, селекції та насінництва, які діяли при Інституті прикладної ботаніки і нових культур ВАСГНІЛ. Очолював курси сам президент ВАСГНІЛ, академік Микола Вавилов. Його лекції стали потужним поштовхом для подальшого творчого пошуку молодого генетика. Хоч, напевне, до великого наукового і трудового подвигу вченого

спонукав іще один епізод його біографії, про який він волів би краще не згадувати. Адже у тому ж таки 1930 році Прокіп Гаркавий змушений буде стати учасником тотального процесу колективізації. Його відкомандирують у Бершадський район на Вінниччині. Через два-три роки від голоду там помре більше вісімнадцяти тисяч чоловік. А на всій Вінниччині – понад мільйон.

Своє навчання Прокіп Гаркавий продовжив у Київському філіалі Українського Інституту аспірантури при НКЗС УСРР та в аспірантурі Українського Інституту селекції і генетики. Із цим закладом він пов'яже своє майбутнє, йому віддасть усе своє життя. Молодого, талановитого та працьовитого до самозречення вченого зарахують старшим науковим співробітником інституту у грудні 1931 року. Сама ж діяльність закладу веде початок від селекційного відділу, створеного у 1912 році при Одеському дослідному полі. Очолив цей відділ доцент Новоросійського (Одеського) університету Андрій Опанасович Сапегін. У подальшому: доктор біологічних наук, академік, віце-президент АН УРСР. Навесні 1918 року на базі селекційного відділу та розсадника кормових культур створюється Одеська селекційна станція, діяльність якої почала по-справжньому розвиватись після набуття нею у 1920 році статусу державного закладу. На перших порах селекційна робота велась тут тільки із однією культурою, із пшеницею. Згодом їх перелік значно розширився. У ньому з'явився ячмінь, а також соняшники, кукурудза, овочеві культури. А у 20-ті роки у виробництво впроваджуються перші в історії степового землеробства вітчизняні сорти озимої пшениці: Кооператорка, Земка, Степнячка. Це були діти академіка Сапегіна. У жовтні 1928 року на базі станції відкривається Український Інститут селекції і генетики. Інститут мав п'ять відділів: генетики, селекції, фізіології, захисту рослин та аналітики. У 1934 році заклад набуває статусу Всесоюзного селекційно-генетичного інституту (ВСГІ). Отже ця молода установа нічим не поступалась відомим селекційним центрам Європи.

Відділ селекції ячменю ВСГІ П.Х. Гаркавий очолить тільки у 1947 році. І справа тут не тільки у тому, що він ніколи не був кар'єристом. У 1937 році П.Х. Гаркавий захистив кандидатську дисертацію на тему: «Выведение сортов ячменя для Одесской области». Його науковим керівником був молодий обдарований вчений-генетик Лев Сапегін, син академіка Андрія Опанасовича Сапегіна. Та невдовзі Лев Андрійович пішов із життя, тож учителем та наставником Гаркавого став сам академік Сапегін. А тим часом над дуже перспективними науковими пошуками вченого уже нависла сокира лисенківщини. У 1934 році новоспеченого академіка АН УСРР Трохима Денисовича Лисенка призначили науковим керівником інституту. Через якихось два роки він займе посаду директора ВСГІ і почне трощити генетику. Академіка Сапегіна, який намагався протистояти Лисенку, арештують ще у 1931 році. Врятує вченого Микола Вавилов. Він запросить Андрія Сапегіна у Ленінград, в Інститут прикладної ботаніки.

Не обминуло лихо і Прокопа Гаркавого. Відразу ж після захисту кандидатської дисертації проти нього було спечено кримінальну справу: Гаркавого звинуватили у тому, що він запропастив новий перспективний сорт. Формальна підстава для такого серйозного звинувачення справді була: при обмолоті зразків із дослідних ділянок було порушено чистоту експерименту. Простіше кажучи, робітник гарно не витрусив молотарку, перш ніж вкидати туди черговий сніп. Звісно, це технічне недбальство не мало якогось вирішального впливу на дослід. Та хтось уже встиг доповісти куди треба: Прокопові Гаркавому інкримінували саботаж і зраду наукових інтересів Батьківщини. Його, секретаря комсомольської організації інституту, виключили із комсомолу, звільнили із роботи, а невдовзі за ним приїхав «чорний воронок». У місцевій пресі оперативно розгорнули кампанію проти шкідників-генетиків. Відразу ж вигнали із роботи і дружину Гаркавого. Ніна Степанівна із семирічною донькою Лесею залишились без засобів до існування. Від Гаркавого відвернулись усі. А найперше ті, хто до того вважався його товаришами і друзями. Із вчорашніх соратників-комсомольців теж ніхто не заступився за нього. Навпаки, почали пригадувати кожне слово будь-де чи будь-коли сказане Прокопом. А він, ерудит та душа товариства, умів і любив поговорити. Як виявилось, у Гаркавого ще й зберігалась заборонена література історичного характеру.

Це були видання та публікації із історії України, але переважно у трактуванні буржуазних істориків. Так от чого Прокіп постійно ходив у вишитій сорочці! Просто дивно, що цьому «ярому українському націоналісту» так довго вдавалось ховатись під личиною вченого-селекціонера.

І не судилось би Прокопу Гаркавому стати «батьком ячменів», якби не ще одне щастя, яке спіткало його аж на тюремних нарах. У квітні 1938 року потрапляє в опалу сам Микола Єжов, він же Нарком Внутрішніх справ, він же всенародний кат і організатор масових репресій. Через рік його арештують. Ще через десять місяців - розстріляють. Саме зміщення Єжова врятувало Прокопа Гаркавого від кулі в потилицю чи від жорен північних таборів. До того ж, на суді на захист Гаркавого виступить старший науковий співробітник ВСГІ, доктор біологічних наук, селекціонер Донат Олександрович Долгушин. У майбутньому – академік ВАСГНІЛ. Правда, нині уже побутує думка що Гаркавого визволяв якраз директор ВСГІ, сам Т.Д. Лисенко. Із цього приводу можна сказати хіба тільки одне: у відсутності будь-якої логіки теж може бути своя логіка. Хоч той факт, що Ніна Гаркава приходила до Трохима Лисенка і просила допомогти визволити чоловіка із в'язанці справді має місце.

Місяці ув'язнення добре дадуться ознаки молодому вченому. І не тільки із точки зору фізичного здоров'я. До речі, камера у якій Гаркавий промучився цілий рік була настільки переповненою, що не те що спати, навіть сидіти, бодай на підлозі, там доводилось по черзі. Що й дивувати, що десь подінеться і природна життєрадісність, Прокопа, і його комунікабельність, і дотепність. Він стане замкнутим і дуже обережним. Однак ті ж самі люди, котрі ще вчора обвинувачували Гаркавого у всіх смертних гріхах, знову оберуть його секретарем комсомольської організації. «Шкідника і саботажника» відновлять на роботі, і він жадібно вчепиться у неї зубами, як молодий голодний вовк.

А у ВСГІ, між тим, ще аж до початку 60-х років пануватиме лисенківщина. І про нові досягнення світової генетики тоді можна було говорити хіба що пошепки. Працювати у цьому напрямку доводилось майже підпільно, тобто іти на подвиг. Адже продираючись крізь хащі мракобісся та щодня ризикуючи своєю головою, Прокіп Гаркавий таки крок за кроком ішов уперед, продовжуючи справу свого учителя, Андрія Опанасовича Сапегіна. У цьому йому допомагали однодумці: зав. відділом генетики О.М. Фаворов та науковці Л.П. Максимчук і Є.М. Шумакова. Підтримував Прокопа Гаркавого, звісно не афішуючи цього, і академік Донат Долгушин. У 1951-1966 роках він займав посаду заступника директора ВСГІ із наукової роботи.

Для своїх наукових досліджень Прокіп Гаркавий вибрав ячмінь. Пізніше він не раз згадував, що до цієї культури його долучив саме академік Сапегін, який першим на півдні України почав селекційну роботу із ярим ячменем та кукурудзою. Хоч загалом, ячмінь тоді вважався культурою не надто перспективною. «Та хіба може, - розмірковував науковець, - бути безперспективною рослина, у якої такі надзвичайно високі поживні властивості?» Адже справді, зерно ячменю містить у собі велику кількість білка, який є більш повноцінним, ніж білок інших рослин. Він має унікальний набір амінокислот, а це величезний плюс для тваринницької галузі та для харчової промисловості загалом. Через багато років, уже очолюючи Координаційну раду із селекції ячменю в СРСР, учений продовжував говорити про цю культуру тільки із захопленням: «...Ячмінь - це, насамперед, м'ясо! Ви знаєте, як розпоряджаються своїми полями датчани? Під пшеницею у них шістьсот гектарів ріллі, зате під ячменем аж шість мільйонів! Саме тому датський бекон найкращий у світі. Віддають перевагу ячменю і німці. У Франції і Англії пшениця та ячмінь ділять між собою поля порівну. Болгари створили інститут ячменю. Сіють ячмінь уже в Югославії, хоч там традиційною кормовою культурою завжди була кукурудза...».

Прокіп Хомич називав ячмінь дивом і першим в історії радянської селекції розпочав його гібридизацію. Для схрещування він відбирав пари тільки після глибокого вивчення їх біологічних властивостей, враховуючи весь комплекс ознак, а саме: продуктивність і якість зерна, стійкість сорту до вилягання, до несприятливих кліматичних умов, до ураження хворобами. За допомогою цього методу Прокіп Гаркавий та Лука Максимчук

ще до війни створили сорт ярого ячменю Одеський 9. Відомий вітчизняний селекціонер Лука Пимонович Максимчук у 1932-1935 роках завідував відділом селекції і насінництва зернових культур Українського Інституту селекції і генетики. У довоєнний період Прокіп Хомич устиг створити ще два сорти: Одеський 14 та Одеський 18. Їх районують у 1946 році. Стійкі до засух і високоврожайні, вони були спеціально призначені для вирощування у степовій зоні України.

Вважається, що науковий талант Прокопа Гаркавого найповніше виявився саме при створенні озимого ячменю, цієї абсолютно нової культури для півдня України. Його селекцією і навіть розробкою агротехніки вирощування вчений почав займатись із власної ініціативи. У всякому разі так він потім зазначатиме у своїй автобіографії. Хоч для цієї ініціативи таки була дуже вагома причина. Суть її полягала у тому, що партійне керівництво республіки постановило сіяти на своїх південних землях тільки озимі культури. А за залізної партійної дисципліни накази не обговорювались. Таким чином, уся багаторічна праця Прокопа Гаркавого виявилась уже начебто і не потрібною. Для селекціонера середньої руки – крах і нещастя. Але для Прокопа Гаркавого з'явилися нові горизонти для пошуку, що дало можливість запровадити у виробництво озимий ячмінь у такій складній кліматичній зоні. До цього часу усі подібні спроби були безуспішними через слабку його зимостійкість. До речі, багато хто із колег недовірливо ставився до такого напрямку наукового пошуку Гаркавого. Він, мовляв, вперто женеться за Фата-Морганою і тільки дарма витрачає свої сили. Та на здивування скептиків ота скроплена рясним потом хліборобська впертість таки увінчалась небаченим успіхом. Створений Прокопом Гаркавим сорт озимого ячменю Одеський 17 став шедевром світової селекції. У 50-ті роки він не матиме собі рівного у світі. Особливо щодо стійкості до вимерзання. Також він був дуже скоростиглим, тому визрівав ще до початку посушливого сезону. Цей сорт районували в Одеській, Миколаївській, Херсонській та Запорізькій областях, а також у Молдові. У цих регіонах він висівався на тисячах гектарів. Ще більшою зимостійкістю відзначатимуться його більш пізні Одеські, створені уже в 60-ті роки. Та цей прорив у селекційній науці розтягнувся б ще на довгі роки, якби не ота щаслива гілочка полину. Її навіть і щастям трудно назвати, адже із горя вона проросла. А тим великим всенародним горем стала війна. Першого її дня, 22 червня, у Прокопа та Ніни Гаркавих народилась третя дитина. Такого довгожданого сина назвали Юрою.

Героїчна оборона Одеси, цієї стратегічно важливої морської бази, тривала 73 дні. Більше 160 тисяч гітлерівців назавжди залишились під її стінами. Окупанти втратили тут 167 літаків. На навколишніх полях чорніли прогорілі горби німецьких танків та самохідок. А от скільки полягло захисників Одеси – достеменно невідомо і досі. Недарма звання міста-героя однією із найперших отримала саме вона, ця «перлина біля моря». Великих втрат зазнало і мирне населення. Майже тисяча містян загинула ще у серпні, коли оборона тільки починалась. А за якийсь час Одеса уже запалала із усіх боків, мов сірникова коробка. І лише тоді почалась евакуація ВСГІ. Кожному співробітнику цієї установи дозволялось пронести через пропускний пункт тільки одну валізу вагою не більше 30 кг. Серед тих, хто безпосередньо займався вивезенням людей та майна інституту, був і Прокіп Гаркавий. Заклад він покинув одним із останніх, рятуючи від вогню пакуночки із елітним насінням майбутніх сортів. Прокіп Хомич не дав війні права забрати у нього справу усього життя. І вона помститься йому за це: забере сина. От таким було військове щастя Прокопа Гаркавого.

Валка із евакуйованими прибуде спочатку на Ставропольську селекційну станцію. Там Прокіп Гаркавий разом із своїм однокурсником, майбутнім академіком Федором Кириченком, ще встигнуть власноруч виорати і засіяти поле для подальшої селекційної роботи. У грудні 1941 року Гаркавий евакуюється у Середню Азію. Спочатку це буде селище Кібрай в Ташкентській області, а потім селище Куропаткіно під Самаркандом. Пізніше у своїй коротенькій автобіографії про цей період своєї наукової діяльності Прокіп Гаркавий напише так: «У Ташкенті я займався розмноженням селекційного матеріалу та сортів зернових культур селекції нашого інституту і не тільки. Окремо розпочав роботу із озимою пшеницею. Результатом цієї праці стало запровадження у

місцеве виробництво сорту озимої пшениці Псевдо Меридіонале 122 А». Та за цими скромними рядками стоїть титанічний труд. Бо чи ж змушував хто Прокопа Гаркавого паралельно із основною роботою дбати ще й про якість насінневих фондів тамтешніх колгоспів і радгоспів? Звісно ж, що ні. Адже він, як і всі, отримував тільки скупий евакуаційний хлібний пайок, не більше. Але вчений добровільно взяв на себе чергову ношу, бо не міг інакше. Вважав: якщо вже ти впрігся у цей віз, то маєш тягти його так, ніби тільки від тебе одного і залежить остаточний результат: виїде він на гору праведну чи ні. Робота допомагала тамувати і біль душевний. Його синок Юра, дитя, яке дивувало усіх неабиякими здібностями раннього розвитку, не прожило і трьох років. Дались у знаки важкі житлові та побутові умови евакуйованих. Юра захворів зимою, а навесні над його могилкою запалали червоні степові маки.

Уже у післявоєнний час Ташкент почнуть називати «хлібним містом». І, напевне, завдячуючи йому, Прокопу Гаркавому, також. Хоч навряд чи десь у цьому сенсі згадувалось про селекціонера Гаркавого. Та що вже там говорити про Ташкент. В Українській Радянській енциклопедії, монументальному виданні 60-х років, чи у Великій Радянській енциклопедії, ще більш об'ємному виданні 70-х років, про Прокопа Гаркавого немає жодного слова. Тим не менш, свою першу Державну премію Прокіп Хомич отримає ще у 1949 році. Це уже було визнання на усіх рівнях: державному, партійно-номенклатурному і, звісно, науковому. У цьому ж році П.Х. Гаркавого нагородять орденом Трудового Червоного Прапора. Цей орден йому вручатимуть ще двічі. Державну премію також ще двічі. Тричі нагородять орденом Леніна. А у 1971 році Прокопу Хомичу Гаркавому буде присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Через рік його оберуть академіком ВАСГНІЛ. Хоч насправді Прокіп Хомич по-справжньому гордився хіба що тільки званням «Заслуженого діяча науки УРСР» (1968 рік). Але ж і інші його відзнаки, без сумніву, є свідченням виснажливої клопіткої праці в ім'я науки і на благо держави. Тільки не вмів Прокіп Хомич ними хизуватись та й не хотів. Маючи абсолютний авторитет у наукових колах та серед господарників, він відзначався великою скромністю і не любив зайвої публічності.

Що ж до господарників, то вони у його науковій біографії займають особливе і дуже почесне місце. Адже робота селекціонера Гаркавого завжди була безпосередньо пов'язана із виробництвом. А сам він «багато сил вкладав у справу пропаганди наукових досягнень і передового досвіду у сільському господарстві та в освітню програму, яка сприяла б підвищенню фахової кваліфікації агрономів, голів колгоспів і бригадирів». Це також рядки із власноручно написаної академіком біографії. Ще варто додати, що Прокіп Хомич не раз обирався до Одеської обласної ради народних депутатів. Тим не менш, влада не надто любила цього геніального науковця, хлібороба та мислителя із гіркуватою посмішкою на вустах. Вона все ще чогось остерігалась. І у тій же автобіографії, датованій 60-ми роками, Прокіп Хомич також все ще змушений був заявляти про те, що за кордоном він не виїздив, а на окупованій території не перебував. Вперше його випустять із країни тільки у 1967 році на симпозіум генетиків і селекціонерів із країн членів РЕВ. Відбудеться він у Чехословаччині. Крім того, у 1971 році член-кореспондент ВАСГНІЛ П.Х. Гаркавий побуває у НДР та у Швеції. А у 1972 році уже у званні академіка відвідає Францію. У 1974 році візьме участь у Міжнародному симпозіумі із селекції і генетики ячменю у ФРН. На той час ученого уже знав весь світ, хоч якихось два десятки років тому скромного завідуючого відділом селекції ячменів ВСПІ впізнавали в обличчя хіба що тільки голови навколишніх колгоспів.

Із Гаркавим тоді найбільше дружив колгосп ім. Будьонного Березівського району на Одещині. Знаменитий був колгосп. У 1945 році його очолив фронтовик Макар Посмітний. У 1949 році Макару Онисимовичу було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Саме Макар Посмітний одним із перших повірив у озимий ячмінь Гаркавого. Головний агроном колгоспу Василь Бондаренко посіяв Одеський 17 восени 1953 року. Тобто навіть ще за два роки до того, як сорт було внесено до Державного реєстру. Наступний 1954 рік відзначився небувалою засухою навіть для Одещини. Одеський 17 тоді дав по 12,3 центнерів із кожного гектара. А кращий районований сорт

ярого ячменю ще менше, усього 7,6 ц/га. Звісно, жалюгідні цифри, як на наш час. А от агроном Бондаренко ще й радів. Адже зважаючи на природні катаклізми та на тодішній стан поруйнованого війною і закатованого партійними віжками сільського господарства, це був ще й досить пристойний урожай. Наступний рік виявився дуже сприятливим для хліборобів Одещини. Ярого ячменю Василь Бондаренко зібрав по 32,4 ц/га, а Одеського 17 по 33,77 ц/га. А далі нова біда. У 1956 році на Одещині вимерз увесь хліб. Не витримали навіть найбільш зимостійкі сорти озимої пшениці. Навесні на полях колгоспу ім. Будьонного де-не-де бринів тільки ячмінь Одеський 17. І Макар Посмітний, і Василь Бондаренко, добре знаючи, чим пахнуть оті горезвісні партійні віжки, вирішили усе-таки пересіяти ячмінне поле іншою культурою. Але і від Одеського 17 вони також не відмовились. Проїшов ще рік. Одеський 17 дав по 32,77 ц/га, а ярий по 19,52 ц/га, і правління колгоспу вирішило засіяти ячменем Гаркавого понад 100 га ріллі.

У 1958 році колгосп ім. Будьонного став учасником обласної виставки досягнень народного господарства, а Макару Посмітному вдруге було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Тут таки не встиг ще як слід викупитись із яйця 1959 рік, як відбувся XXI-й позачерговий з'їзд КПРС, на якому було затверджено семирічний план розвитку народного господарства. На честь такої знаменної події колгосп імені Будьонного перейменували у колгосп імені XXI з'їзду КПРС. Хоч зрозуміло, що країну годували не з'їзди. Годували колгоспники, у яких навіть паспорти повідбирали. Годували агрономи, голови колгоспів і, за великим рахунком, вони, селекціонери.

Ще за десять років до цих подій, тобто до того, як у виробництво у експериментальному порядку почав впроваджуватись Одеський 17 у селекціонера Гаркавого була також своя, особлива весна. Стояв квітень 1944 року. Одесу уже визволено, а у подружжя Гаркавих саме народилась третя донька Із крихітною Людмилою та двома старшими доньками, Лесею і Галею, Гаркаві добирались із Середньої Азії до Одеси цілий місяць. Доля зглянеться: грудне дитя, мордоване довгою дорогою, стійко витримає усі муки. Щасливі батьки привезуть у місто нову одеситку. Уже тут, в Одесі, Прокіп Хомич дізнається про те, що в окупації загинула його старша сестра Катерина. Він відшукає і забере до себе на виховання її доньку Тетяну, свою племінницю. А у 1947 році родина ще поповниться: народиться син Олег. У 1949 році – син Юрій.

Відразу ж після Перемоги від Пиляви до Одеси пішки подолає шлях і дід Хома. У свої 65 літ піонер пилявського колективного сільськогосподарського виробництва уже не годен буде до важких колгоспних робіт. А пенсій колгоспникам тоді не платили. Та й не вдалось створити у Пиляві зразкове господарство на європейський кшталт, бачений Хомою Павловичем у Пруссії. Однак поряд процвітав потужний радгосп. Його складовою і стане Пилява. Таким чином, колишня вотчина польських магнатів Потоцьких та Понятовських припинить своє існування як самостійна адміністративна одиниця. До речі, родовий герб Потоцьких теж мав назву Пилява. У 2015 році у селі ще проживало 70 чоловік. А от у 1963 році там нараховувалось більше 1000 жителів. Саме у тому році у Пиляву востаннє навідалась уся родина Гаркавих.

Їхнє «родове гніздо», хатина-мазанка, вкрита соломною, довго і жадібно вдивлялась у таких дорогих гостей підсліпуватими віконцями при самій землі. Вже хто-хто, а вона добре відала, що більше своїх рідних не побачить. За тої пам'ятної поїздки Гаркаві відвідали усі навколишні видатні місця, у тому числі і Маслівку. Побували і на Чернечій горі. А особливо хотів туди піднятись вісімдесятирічний Хома Павлович. На самому вершечку гори дідусь низенько вклонився Кобзареві і подякував йому за сина.

А «сини» самого Прокопа Гаркавого, його сорти ячменів, висівались уже у сімнадцяти регіонах колишнього СРСР. По війні першими районували саме його ярі сорти: Южний і Степовий. Селекційний матеріал для них Прокіп Хомич привіз із Середньої Азії. Згодом з'явилися Нутанс 106, Одеський 36, Чорноморець, Нутанс 244, Славутич, Одеський 69, Одеський 70, Одеський 82, Нутанс 518, Дружба, Первенець, Одеський 100. Серед озимих ячменів після Одеського 17 Гаркавий подарував світові Одеський 31, Одеський ранній, Одеський 46, Оріон, Оксамит, Зимран, Паралелум 402, Одеський 86, Росава, Барвінок,

Тайна. Є ще сорт Роман, названий так на честь Романа Литвиненка, друга дитинства. Прокопко та Романко разом пасли череду в Пиляві. Обоє здобули освіту у Маслівці. Прокіп пішов у науку, а Роман став агрономом. Але життя Романа обірвалось дуже рано. Світлою пам'яттю про нього заколихалось на полях вусате важке колосся. Урожайність сорту Роман становила в середньому 80,5 ц/га. Його було внесено до Державного реєстру у 1984 році. У цьому ж році Прокопу Хомичу нарешті вдалось зсунути з місця важку брилу неповороткого апарату партійних управлінців у Міністерстві с/г СРСР: Державну програму щодо збільшення об'єму виробництва ячменю в СРСР нарешті прийняли! Прокіп Хомич був на злеті творчих сил, тож його раптова смерть потрясла тоді всіх: родину, колег, учнів, широке коло науковців.

Він помер у перший день квітня 1984 року, коли жайворонки уже заливались від щастя над його весняними полями. Дружина, Ніна Степанівна, ангел-охоронець і вірна супутниця, пішла із життя раніше, у 1979 році. На дев'ятий день після її смерті поховав Прокіп Хомич і сина. У тридцятирічного Юри не витримало серце. Прокіп Хомич зчорнів від горя. Навіть тоді, у 1937 році, коли в Одеському відділку НКВС із нього вибивали зізнання, йому, здається, не було так боляче. Його однокурсник і колега, академік Федір Кириченко, теж пережив не одну особисту втрату. Підтримуючи товариша, він весь час повторював: «Держись, друже. У тебе ще є діти. У тебе уже є внуки. У тебе є твій ячмінь!». І Прокіп Хомич таки справді зібрав у кулак усі свої сили. Певно, що смерть ніколи не забрала б його так швидко і нагло, якби не вкрай невдала хірургічна операція. Так трапляється навіть із людьми великими: ніхто не застрахований від помилок медиків.

Серед останніх сортів Прокопа Гаркавого був і сорт Істок, тобто Початок. Селекціонер створив його у співавторстві із своїм учнем Олександром Мефодійовичем Шереметом. У роботі над ним учені застосували методи генної інженерії. То був справжній стрибок у майбутнє. А за великим рахунком селекціонер саме для нього і працює, хоч ніхто ніколи не дасть йому гарантії, що саме цей його пошук перетворить те майбутнє на реальність із усіма її практичними наслідками. Та якщо вже так трапляється, то більшої радості, більшого щастя для селекціонера немає. Тим паче, коли ти залишаєш по собі цілу школу своїх продовжувачів. Один із них, академік УААН Олексій Олексійович Созінов, із цього приводу писав так: «Сорти і розроблені нові методи – це далеко не вся спадщина П.Х. Гаркавого. Ним створена творча школа селекціонерів із його учнів та послідовників. Серед його вихованців – академіки Національної академії наук України та Російської академії с/г наук. Він підготував 20 кандидатів і докторів наук. А кожен із створених ним сортів озимого і ярого ячменю – це частка його життя. Це тяжкі переживання і радощі творчої удачі. Така доля селекціонера...» І, напевне, не тільки доля, але і щастя. Гірке, вистраждане, натружене. Але ж і величне із погляду дня прийдешнього.